

Papházi Tibor, Tárkányi Ákos, Kapdebo Ágnes

Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében

Bevezetés

A gyermekvállalási szándékok vizsgálatát elsősorban az indokolja, hogy a kutatások rendre különbséget találnak a megszületett és a tervezett gyermekek száma között, az utóbbiak javára. Indokolt tehát azt vizsgálni, mi okozza, hogy a tervezett gyermekszám a szándékok ellenére nem teljesül, vagyis a relatíve alacsony szintű gyermekvállalást. A magyarországi demográfiai helyzet lényegesen javult az utóbbi időszakban, a teljes termékenységi arány (TTA) a 2011-es 1,23-as mélypontról 2021-re 1,59-re emelkedett, az élveszületések száma azonban csak lassan növekszik, és még nem pótolja a halálozással kieső népességet. Mivel a gyermekek születését sok esetben tervezés előzi meg, a születések elmaradásának megértéséhez szükséges annak vizsgálata, hogy milyen szempontok befolyásolják a gyermekvállalás tervezését.

Szakirodalmi áttekintés

Magyarországon idáig három jelentős nagymintás adatfelvételtől lehetett megismerni a gyermekvállalási szándékokat befolyásoló tényezőket. Az Életünk fordulópontjai panelvizsgálat elsősorban a párkapcsolati helyzetnek, az iskolai végzettségnek és az időtényezőnek tulajdonít jelentőséget (Spéder és Kapitány 2007). Az ifjúságkutatásokból készült munka a tervezés fogalmi, értelmezhetőségi kérdései mellett a demográfiai változók hatására koncentrált (Papházi 2020). A harmadik forrást a Hungarostudy vizsgálatok jelentik.

A Hungarostudy adatfelvételeinek elsődleges célja a magyar népesség életminőségének, lelki és egészségi állapotának vizsgálata; a nagymintás, reprezentatív, keresztmetszeti adatfelvételek kiegészülnek a családdal és a gyermekvállalással kapcsolatos kérdésekkel (Kopp és Skrabski 2006a; Kopp 2008). A vizsgálatok a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetéhez és annak alapítójához, Kopp Máriához fűződnek. A Hungarostudy vizsgálatok eredményei szerint a magyar társadalomban

„igen alacsony azoknak az aránya, akik egyáltalán nem szeretnék gyermeket, ugyanakkor jelentős különbség van a kívánt és a végül megszülető gyermekek száma között” (Kopp és Skrabski 2003).

A gyermekvállalási szándékok megismerése a külföldi szakirodalomban is főként a nagymintás kutatásokra támaszkodik. Németországban a hivatalos statisztika mellett számos adatfelvétel segíti a termékenységgel kapcsolatos vizsgálatokat, például a Deutsche Jugendinstitut által folytatott Familiensurvey-ek,¹ vagy a Leibnitz-Institut ALLBUS felmérései.² Az adatokból készülő elemzések a demográfiai változók (nem, iskolai végzettség) mellett kiemelt figyelmet fordítanak a munkaviszonyok hatására is (Konietzka és Kreyenfeld 2013; BMFSFJ 2021). Megemlítjük, hogy nemzetközi adatok szerint a világ fejlett országaiban is az a jellemző, mint Magyarországon: az ideálisnak tartott gyermekszám jóval meghaladja a ténylegeset, és ez a jelenség a harmadik világ több országában is megfigyelhető (Stone 2019).

A kutatás célja

A kutatás célja, hogy a gyermekvállalási szándékok összetevőit olyan nagymintás adatfelvételen vizsgálja meg, amely a kérdéskör átfogó tanulmányozása alapján lehetővé teszi következtetések levonását: milyen a gyermeket tervezők szociodemográfiai háttere, hány gyermeket terveznek, milyen összefüggést mutat a tervezett gyermekek száma a meglévőkével, és a tervezési szándékot mennyire befolyásolja a célkitűzés időhorizontja. A Hungarostudy 2021 kérdőíve azt is tudakolja: mi az oka, hogy valaki nem tervez gyermeket, és ha mégis elképzelhetőnek tartja a gyermekvállalást, ahhoz milyen feltételeket tartana szükségesnek. Az adatfelvétel során az ideális gyermekszámra is rákérdeztek, ezért kitérünk ennek bemutatására is.

Módszertan

A vizsgálatot a Hungarostudy 2021-es adatfelvételén folytattuk le, amelynek módszertanát a kötet módszertani fejezete mutatja be átfogóan. Az ideális gyermekszámra vonatkozó kérdést a korábbi Hungarostudy-kérdőívek

1 <https://www.dji.de/ueber-uns/projekte/projekte/familiensurvey.html>

2 <https://www.gesis.org/allbus/allbus/allgemeine-informationen>

nem tartalmazták, a tervezett gyermekszámot pedig adatfelvételenként eltérő módon kérdezték.

A nemre, korra, iskolai végzettségre és településtípusra reprezentatív adatfelvétel során hétezer főt kérdeztek meg, viszont a kérdések egy részét, ugyancsak reprezentatív módon, eltérő súlyozással, csak a 18–40 éves korú kétezer főnek tették fel. A vér szerinti gyermekek számát és az ideális gyermekszámot a teljes mintán kérdezték, míg a gyermektervezést csak a kétezres almintán. Ez egyben azt jelenti, hogy a gyermekek főbb jellemzőinek vizsgálata a teljes, míg a tervezők elemzése, akik 18–40 évesek lehettek, csak egy kisebb halmazon lehetséges. A meglévő gyermekek számának kétezres mintán való vizsgálata csökkentené az állítások megbízhatóságát.

A statisztikai vizsgálat során a kategoriális változók összehasonlításánál a khi-négyzet-alapú Cramer V mutatót vettük figyelembe, a folytonos és kategoriális változók vizsgálatánál a varianciaelemzés egyik változatát, az SPSS programcsomag úgynevezett means eljárását használtuk, míg bináris függő változó esetén a binomiális logisztikus regressziót alkalmaztuk.

Eredmények

Mivel a tervezett gyermekszám a szakirodalom szerint összefüggést mutat a meglévő vér szerinti gyermekek számával, először ezt tekintjük át, majd ezután térünk át a tervezett és az ideális gyermekszám kérdéseire, a kérdőív felépítésének megfelelően.

A gyermekvállalás főbb befolyásoló tényezői

Az adatokból megállapítható, hogy az idősebb korosztálynak az átlagos gyermekszáma még magasabb volt, a házasságban élőknek átlagosan több gyermekük van, a települési hierarchián lefelé haladva nő az átlagos gyermekszám, és ez érvényesül a rosszabb szocioökonómiai státuszúak esetében is (1. táblázat).

Megnevezés	A vér szerinti gyermek átlagos száma	Szórás	A válaszolók száma
Nem***			
Férfi	1,23	1,24	3268
Nő	1,47	1,26	3698
Összesen	1,36	1,26	6966
Életkor***			
18–29 éves	0,23	0,66	1212
30–39 éves	1,03	1,18	1190
40–49 éves	1,54	1,34	1313
50–59 éves	1,73	1,23	1052
60 éves és idősebb	1,86	1,05	2199
Összesen	1,36	1,26	6966
Párkapcsolati státusz***			
Egyedülálló	0,93	1,22	2690
A házastársával él	1,82	1,11	2957
Élettárrsal él	1,19	1,29	1316
Összesen	1,36	1,26	6963
Befejezett iskolai végzettség***			
Legfeljebb nyolc általános	2,05	1,57	1126
Szakmunkás	1,48	1,16	2046
Érettségi	1,06	1,11	2328
Felsőfokú	1,13	1,10	1466
Összesen	1,36	1,26	6965
Átlagos havi nettó személyes jövedelem***			
150 ezer forint és alatta	1,73	1,42	1392
151–300 ezer forint	1,24	1,17	2857
301 ezer forint vagy annál több	1,17	1,21	505
Összesen	1,38	1,27	4754
A lakóhely településtípusa***			
Budapest	0,87	0,99	1286
Megyeszékhely, megyei jogú város	1,24	1,15	1421
Város	1,46	1,23	2246
Község, nagyközség	1,64	1,40	2013
Összesen	1,36	1,26	6966

1. táblázat: A vér szerinti gyermekek átlagos száma a szülők neme, kora, párkapcsolati státusza, iskolai végzettsége, jövedelemin kategóriája és lakóhelyének településtípusa szerint a teljes mintában, *** $p < 0,001$

A Hungarostudy felmérés lehetővé teszi a vér szerinti gyermekek számára ható tényezők összefüggéseinek vizsgálatát olyan változók tekintetében is, amelyek a hivatalos statisztikákból nem érhetők el. Ilyen speciális elemzési lehetőség, hogy megállapítható-e összefüggés a vér szerinti gyermekek száma, valamint az első várandósság és az első szülés bekövetkezésének ideje között.

Az adatokból azt állapíthatjuk meg, hogy minél fiatalabb korban következett be az első szülészeti esemény a kérdezett nők esetében, annál magasabb átlagos gyermekszámról nyilatkoznak a válaszolók (2. táblázat).

Korcsoport	A vér szerinti gyermekek átlagos száma az első várandósság korcsoportja szerint n = 2375, ***	A vér szerinti gyermekek átlagos száma az első szülés korcsoportja szerint n = 2349, ***
13–17 éves	3,31	3,13
18–24 éves	2,12	2,21
25–29 éves	1,62	1,68
30–34 éves	1,53	1,54
35–45 éves	1,06	1,16
Összesen	2,00	2,03

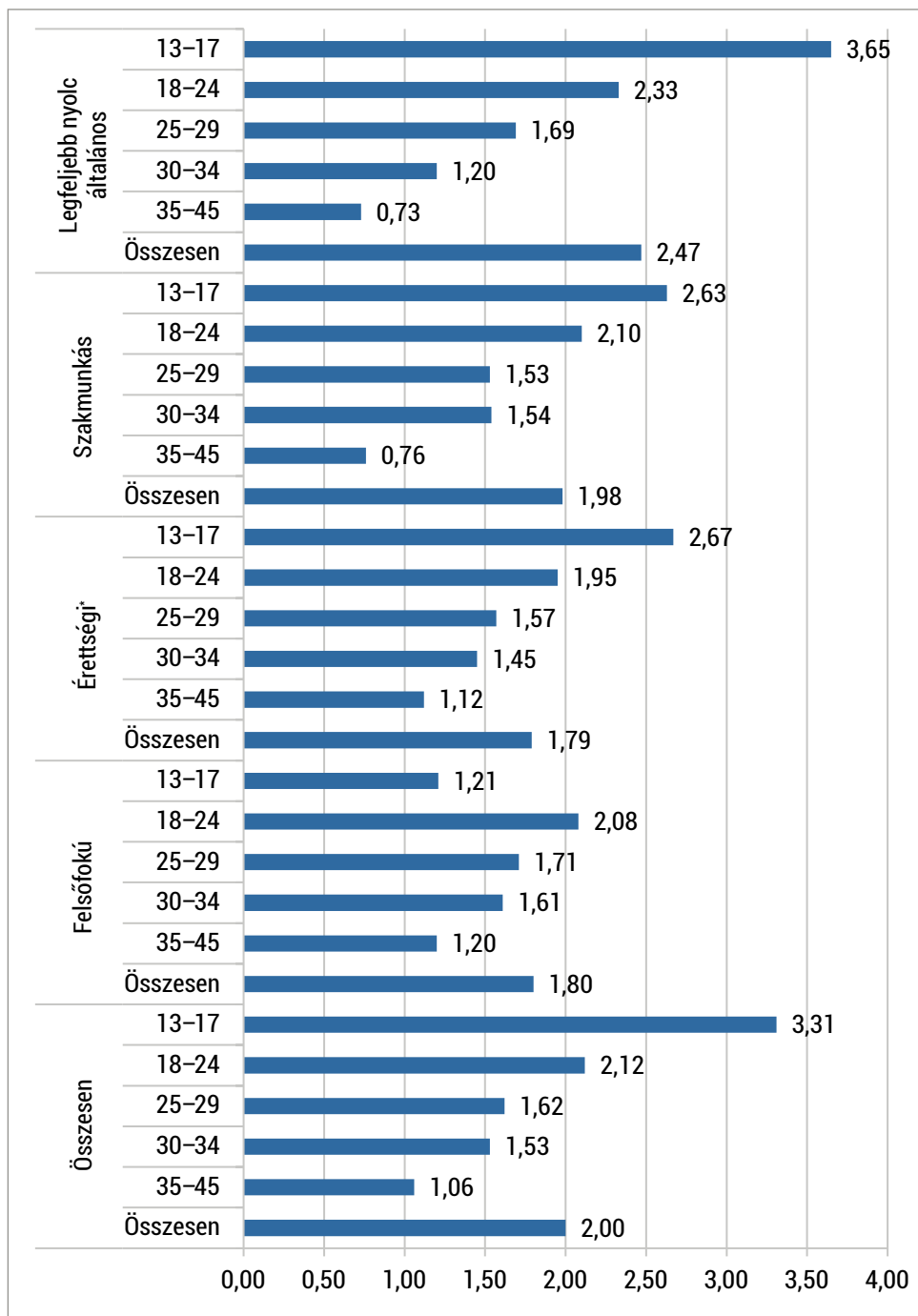
Megjegyzés: az első szülés idején a legfiatalabb életkor tizenégy, a legidősebb negyvennégy év volt.

2. táblázat: A nők vér szerinti gyermekeinek átlagos száma az első várandósság és az első szülés korcsoportja szerint, ***p < 0,001

Az is megállapítható, hogy minél alacsonyabb a kérdezett iskolai végzettsége, annál fiatalabb életkorban következnek be ezek a szülészeti események (3. táblázat).

Iskolai végzettség	Az első várandósság átlagos életkora*** n = 2377	Az első szülés átlagos életkora n = 2351***
Legfeljebb nyolc általános	20,68	21,12
Szakmunkás	22,34	22,83
Érettségi	23,92	24,48
Felsőfokú	26,01	26,63
Összesen	23,14	23,66

3. táblázat: Az első várandósság és az első szülés átlagos életkora iskolai végzettség szerint, ***p < 0,001

* Gimnáziumi vagy szakközépiskolai

1. ábra: A nők vér szerinti gyermekeinek átlagos száma az első várandósság korcsoportjaiban, iskolai végzettség szerint, $p < 0,001$, $n = 2374$

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel együtt járó korábbi várandósság, illetve szülés annak is tulajdonítható, hogy ebben az esetben kevésbé érvényesül az iskolai tanulmányok gyermekvállalást késleltető hatása. Így a Hungarostudy vizsgálatból feltételezhető, hogy a fiatalabb korban megvalósuló szülészeti esemény átlagosan több vér szerinti gyermeket eredményez. A korábban bekövetkezett várandósság és a magasabb átlagos gyermekszám külön-külön is megmutatkozik az egyes iskolai végzettségi csoportokban, ez alól a felsőfokú végzettséggel rendelkezők annyiban térnek el, hogy közöttük a legfiatalabb, 13–17 éves korban bekövetkezett várandósság esetében az átlagos gyermekszám közel a legalacsonyabb (1. ábra).

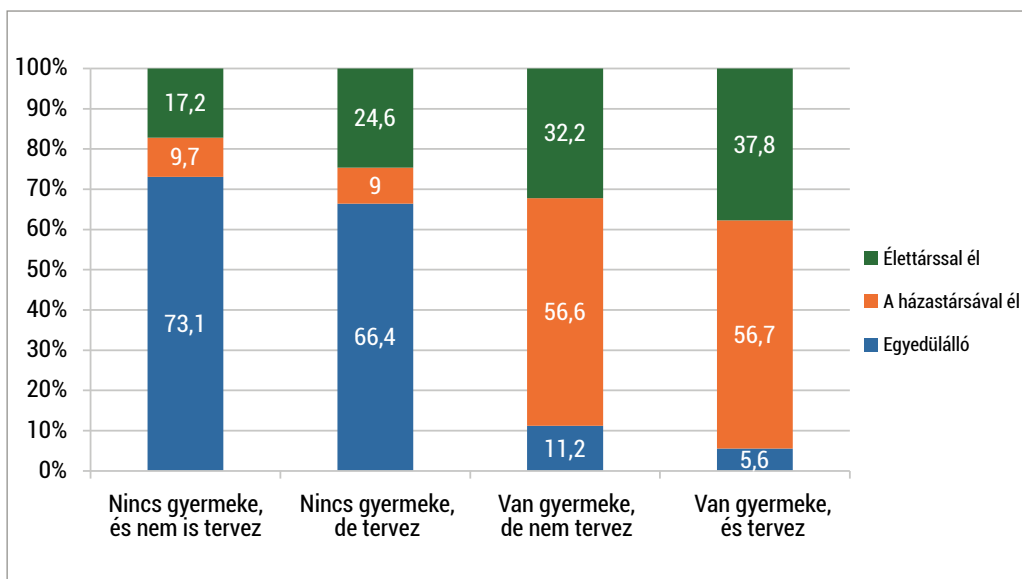
A gyermeket tervezők szociodemográfiai jellemzői

A módszertani részben említettek szerint a tervezéssel összefüggő kérdések csak a kétezres almintán vizsgálhatók. Az előző, 2013-as survey 18–35 éves korúakat tartalmazó almintájával összevetve a 2021-es kérdezés 18–35 évesekre szűrt részmintája azt mutatja, hogy a korábbihoz képest nőtt az egy, a három és a négy vagy több gyermeket tervezők aránya, viszont csökkent a két gyermekkel számolóké. Mindkét adatfelvételben a tervezett átlagos gyermekszám 1,9 fő ebben az összehasonlításban.

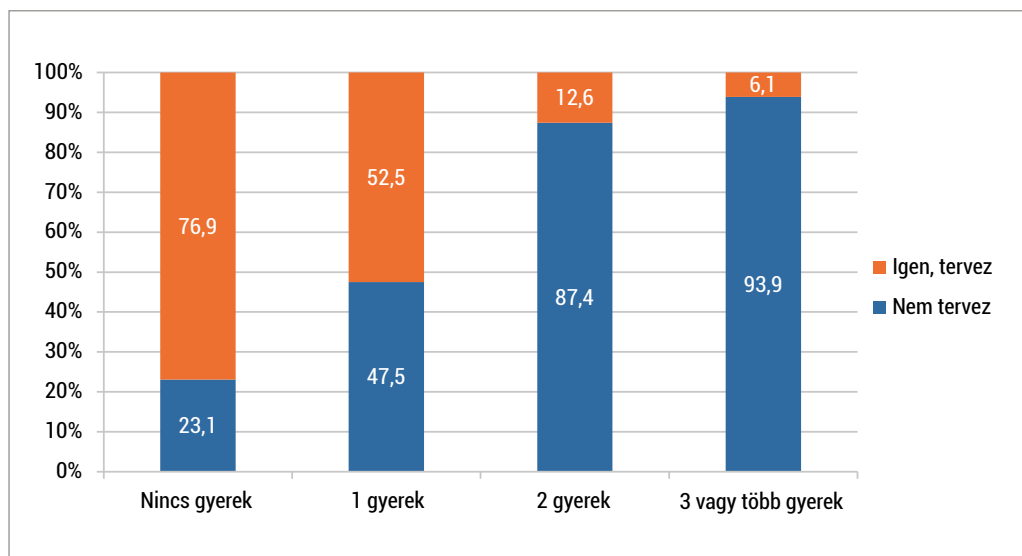
A 2021-ben gyermeket tervezők egy részének már van gyermeke, de a gyermekesek nem feltétlenül terveznek további gyermeket. Leginkább a gyermektelenek terveznek (a teljes almintából 898 fő, 44,9%), míg azok közül, akiknek van gyermekük, csak 180-an nyilatkoztak családbővítési szándékról (9%). A meglévő gyermek önmagában nem képvisel elég magyarázóerőt a tervezés kérdésében. Az adatok azt mutatják, hogy mind a gyermekes nem tervezők, mind a gyermekes még tervezők kategóriájában is felülreprezentáltak a házastársak, ami azt mutatja, hogy a tervezésre más tényezők is befolyással vannak (2. ábra).

A tervezett gyermekek átlagos száma a 18–40 évesek almintájában 1,04, viszont a gyermekszámot megnevező tényleges tervezők között 1,84. Ha a gyermeket tervezőket kétváltozós kapcsolatok mentén vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a tervezés szándéka legerősebben a gyermekteleneknél és a fiatalabb korcsoportoknál mutatható ki szignifikánsan, de inkább terveznek az érettségizettek és a diplomások, mint a szakmunkások vagy

a legalacsonyabb végzettségűek. Ott terveznek kevesebb gyermeket, ahol több a meglévő gyermek. Minél több a meglévő gyermek, annál kisebb a tervezési szándék (3. ábra).

2. ábra: A tényleges párkapcsolati helyzet megoszlása (%) a gyermekes és gyermektelen válaszadók gyermekvállalási szándéka szerint, $n = 1828$, $p < 0,001$

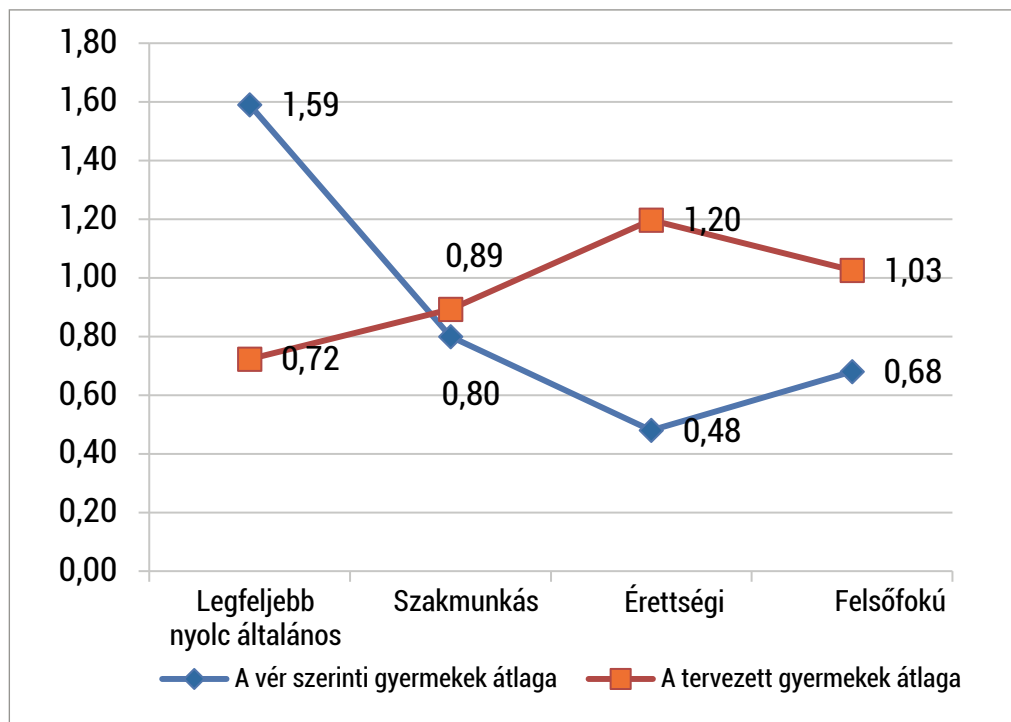
3. ábra: Gyermektervezési szándék a meglévő gyermekek száma szerint (%), $n = 1829$, $p < 0,001$

Iskolai végzettség szerint a gyermekszám hatása összevontan jeleníthető meg (van gyermek – nincs gyermek). A meglévő gyermekeknél csökken a tervezett gyermekek száma, amely átlagosan magasabb az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek körében, ahol a meglévő gyermekek száma kisebb (4. táblázat).

Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	Átlagos tervezett gyermekszám	Szórás	A válaszolók száma
Nincs gyerek			
Legfeljebb nyolc általános	1,40	1,21	66
Szakmunkás	1,35	0,91	229
Érettségi	1,50	0,93	521
Felsőfokú	1,46	1,04	247
Összesen	1,45	0,97	1063
Van gyerek			
Legfeljebb nyolc általános	0,33	0,63	113
Szakmunkás	0,29	0,67	175
Érettségi	0,44	0,74	209
Felsőfokú	0,36	0,61	160
Összesen	0,36	0,67	657
Összesen			
Legfeljebb nyolc általános	0,72	1,03	179
Szakmunkás	0,89	0,97	404
Érettségi	1,20	1,00	730
Felsőfokú	1,03	1,05	407
Összesen	1,04	1,02	1720

4. táblázat: A gyermekes és gyermektelen válaszadók átlagos tervezett gyermekszáma iskolai végzettség szerint, $p < 0,001$

Míg a meglévő gyermekek száma az iskolai végzettség mentén aszimmetrikus U alakú görbével jeleníthető meg, addig a tervezett gyermekek száma ennek lényegében a fordítottja (4. ábra).

4. ábra: A meglévő és tervezett gyermekek átlagos száma a válaszadó szülők iskolai végzettsége szerint, $p < 0,001$

Az öt éven belüli gyermekvállalási tervek

Nemcsak a meglévő gyermekek száma befolyásolja jelentősen a tervezett gyermekszámot, hanem az időtényező is. A gyermeket tervezők közül 990 fő válaszolt arra a kérdésre, hogy a következő öt éven belül tervez-e gyermeket, 63,6 százalékuk válaszolt igennel, 36,4 százalékuk pedig nemmel. Az öt éven belüli gyermekvállalás szándéka esetében már az életkornak és a tényleges családi állapotnak van a legerősebb hatása, a meglévő gyermekek száma háttérbe szorul, sőt a meglévő és a tervezett gyermekek átlagos száma közti ellentétes kapcsolat pozitív összefüggéssé válik, mert akinek már van, és még szeretne, az elsősorban öt éven belül szeretné a következő gyermeket. Három vagy több gyermek esetében viszont már így is csökken a gyermekvállalási szándék. Akik szeretnének gyermeket, nem feltétlenül öt éven belül terveznek: ők a fiatalabbak, a tanulók, az egzisztenciálisan bizonytalan helyzetű munkanélküliek. A nők, az idősebbek, valamint a házások tartják a legfontosabbnak az öt

éven belüli gyermekvállalást, ha (még) szeretnének gyermeket (5. táblázat). Ahol megjelenik tényezőként a párkapcsolati biztonság, a biológiai idő szorítása, a megfelelő jövedelmi helyzet vagy a diploma megszerzése, ott jelentkezik az öt éven belüli gyermektervezési szándék. Az inaktívakon belül kiemelkedő az öt éven belül tervezők aránya azoknál, akik valamilyen anyasági támogatásban (csed, gyed, gyes, gyet) részesülnek, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy a tervezőkön belül a három- vagy többgyermekesek egy része is tervez még gyermeket.

Megnevezés	Tervez-e gyermeket a következő öt évben?	
	Nem	Igen
Gyermeke van-e (n = 988,***)		
Nincs gyerek	43,5	56,5
Van gyerek	4,0	96,0
Összesen	36,4	63,6
A kérdezett neme (n = 989,***)		
Férfi	42,7	57,3
Nő	28,8	71,2
Összesen	36,3	63,7
Korcsoport (n = 988,***)		
19–24 éves	69,2	30,8
25–29 éves	18,9	81,1
30–34 éves	12,8	87,2
35–41 éves	11,3	88,7
Összesen	36,3	63,7
Tényleges családi állapot (n = 990,***)		
Egyedülálló	59,0	41,0
A házastársával él	4,6	95,4
Élettársával él	9,6	90,4
Összesen	36,4	63,6
Havi nettó személyes jövedelem (n = 687,***)		
150 ezer forint és alatta	53,7	46,3
151–300 ezer forint	30,8	69,2
301 ezer forint vagy annál több	24,1	75,9
Összesen	36,2	63,8

5. táblázat: Az öt éven belüli gyermektervezés főbb tényezői (%), sorszázalékok, ***p < 0,001

Az anyagi helyzet szerepe akkor mutatkozik meg igazán, ha részletezik a gyermekvállalás előtti célokat, vagy ha felmerül a (további) gyermekvállalás melletti döntés új körülmények hatására.

Gyermekvállalás előtt megvalósítandó célok

A gyermeket tervezőktől megkérdezték, van-e valamilyen céljuk a gyermekvállalás előtt. Az egyes célokra igennel vagy nemmel lehetett válaszolni, és a kérdezettek több célt is megadhattak a kérdésblokk keretében. Az igenlő válaszok száma szerinti sorrend jelzi az egyes célok fontossági sorrendjét a válaszolók számára.

Gyermekvállalás előtt elérendő célok	Igenlő válaszok száma	Igenlő válaszok aránya	Az igennel válaszolók aránya célonként
Megfelelő lakás	450	22,4	64,1
Anyagi stabilitás, biztos jövedelem	428	21,3	61,0
Megfelelő társ	348	17,3	49,6
Az iskola befejezése	201	10,0	28,6
Bizonyítani a munkában, karriert építeni	137	6,8	19,5
Házasságot kötni	106	5,3	15,1
Egészségesnek lenni, meggyógyulni	91	4,6	13,0
Még „szabadon” élni	79	4,0	11,3
Az érettség megszerzése, „felnőni” a feladathoz	71	3,5	10,1
Külföldön tapasztalatot szerezni	68	3,4	9,7
Egyéb	19	0,9	2,6
Összes válasz	1998	100,0	

Megjegyzés: a kérdezettek több célt is megjelölhettek, ezért az összes válasz a kérdésblokkban válaszoló 702 fő igenlő válaszainak halmozott értékét jelenti. A leadott válaszok arányának összegzése kerekített érték.

6. táblázat: Gyermekvállalás előtt megvalósítandó célok

A célok sorrendje alapján (6. táblázat) tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a gyermekvállalás feltételei között elsődlegesen a lakás és az anyagi feltételek biztosítottsága szerepel. A válaszolók mintegy fele a megfelelő társ meglétét is megjelölte, noha az egyedülállók aránya az almintában 10 százalék. A megfelelő társat elsősorban az egyedülállók hiányolják, a házasok a legkevésbé, de alig különbözve az élettársaktól. Az iskola befejezése a tanulóknak, közülük elsősorban a már érettségivel rendelkezőknek a legfontosabb.

A gyermeket nem tervezők indokai

A gyermekvállalás elutasításának okaival kapcsolatos kérdésblokk huszonnyolc választható lehetőséget sorolt fel, és egy kérdezett több okot is megjelölhetett. A felsorolt okok az áttekinthetőség érdekében a 7. táblázat szerint csoportosíthatók. Az igenlő válaszok száma mutatja az okcsoport fontosságát az elutasítás kérdéskörében.

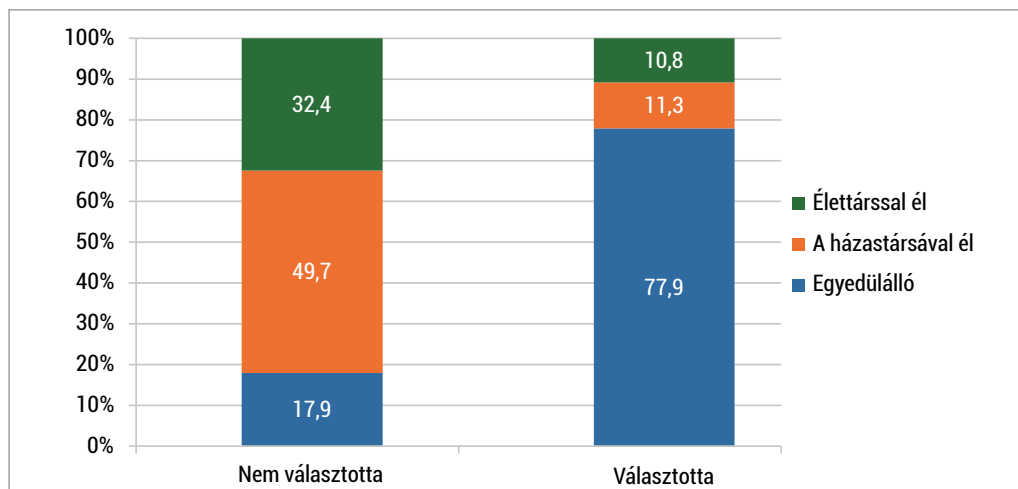
Okcsoportok	Az igenlő válaszok száma	Az igenlő válaszok aránya	Az igennel válaszolók aránya okcsoportonként
Elegendő gyermekszám	291	30,6	42,4
A párkapcsolat hiánya, zavara	195	20,5	28,4
A jövőre vonatkozó kilátások, bizonytalanságok	152	16,0	22,1
Egészségügyi, szülészeti okok	136	14,3	19,7
Anyagi, szociális helyzet	102	10,7	14,8
Szubjektív bizonytalanságérzetek, tudatos gyermektelenség	41	4,3	5,9
A munkaviszony bizonytalansága és/vagy karrierkilátások	34	3,6	5,0
Összes válasz	951	100,0	

Megjegyzés: A kérdezettek több okot is megjelölhettek, ezért az összes válasz a kérdésblokkban lévő 687 fő igenlő válaszainak halmozott értékét jelenti. Az egyes okcsoportokba azok kerültek be, akik az összevont okok közül legalább egyet megjelöltek.

7. táblázat: A gyermekvállalás nem tervezésének okcsoportjai

Elegendő gyermekszám miatt azok nem terveznek gyermeket, akik azt válaszolták, hogy – a kérdőív megfogalmazása szerint – számukra már teljes a család, nem akarnak változást, vagy párjuk hatására nem terveznek (több) gyermeket. Az okcsoportot választók 17,5 százaléka egy-, 45,9 százaléka két-, 18,2 százaléka pedig három- vagy több gyermekes, ami azt is jelzi, hogy az elegendő gyermekszám megítélése nagymértékben szubjektív.

A párkapcsolat hiánya és/vagy zavara miatt azok nem terveznek gyermeket, akiknek – a kérdőív megfogalmazásában – nincs párkapcsolatuk, vagy jelenlegi párkapcsolatukat/családi helyzetüket nem érzik megfelelőnek a gyermekvállalás szempontjából. Az e kérdésekre igennel válaszolók 77,9 százaléka egyedülálló, viszont párkapcsolati zavaroktól a válaszok alapján nem mentesek sem a házások, sem az élettársi kapcsolatban élők (5. ábra).

Megjegyzés: a következő okokat lehetett választani: nincs párkapcsolata; jelenlegi párkapcsolatát / családi helyzetét nem érzi megfelelőnek a gyermekvállalás szempontjából, $p < 0,001$

5. ábra: A családi állapot kategóriáinak megoszlása aszerint, hogy a kérdezett megjelölte-e a párkapcsolat hiányát, zavarát a gyermek nem tervezésének indokaként (%)

A nőgyógyászati problémák meglétével kapcsolatos kérdések alapján létrehozható egy új, az egészségügyi okokra vonatkozó változó, amelyet összefüggésbe lehet hozni a gyermekvállalás elutasításával. Megállapítható, hogy egy nőgyógyászati probléma említése (volt már koraszülése; volt már veszélyeztetett terhes; volt már spontán vetélése; volt már művi abortusza; volt legalább egy évig tartó sikertelen próbálkozása a gyermekáldás érdekében; részt vett meddőségi kezelésben) 3,7-szeresére növeli annak valószínűségét, hogy a kérdezett egészségügyi okot választ a nem tervezés említésénél.³ Az egyes nőgyógyászati problémák közül a várandóssággal és a meddőséggel kapcsolatosak jelentik a legnagyobb esélyt arra, hogy a válaszoló ne tervezzen gyermeket (8. táblázat).

A Hungarostudy kérdőíve huszonhárom betegséget is felsorol, amellyel a kérdezett kezelhették az elmúlt évben kórházban vagy járóbetegként. Az almintában 302 fő esetében fordult elő egy vagy több ilyen betegség; akiknél egy, azok 1,8-szor, akiknél kettő, 4,3-szer, míg akiknél három vagy több, azok 4,4-szer nagyobb valószínűséggel jelölték meg egészségügyi

3 A bináris logisztikus regresszióban itt a magyarázó változó a nőgyógyászati probléma előfordulása volt (0 = nem volt; 1 = valamelyik volt), míg a függő változó az volt, hogy a nem tervezés okaként a válaszadó hivatkozott-e egészségügyi, szülészeti okokra.

okot a nem tervezés indokaként. Egészségügyi probléma tehát valóban meghúzódhat azoknál, akik erre hivatkoznak, de akiknek betegsé-
gük volt, azoknak csak 13 százaléka jelölte meg az egészségügyi okot
a nem tervezésnél.

Nőgyógyászati problémák	B	S.E.	Wald	Szignifi- kancia	Exp(B)
Nem volt			39,25	0,000	
Várandóssággal kapcsolatos ^{a)}	1,563	0,406	14,826	0,000	4,773
Abortusz ^{b)}	-0,553	1,229	0,203	0,653	0,575
Meddőséggel kapcsolatos ^{c)}	1,517	0,545	7,755	0,005	4,559
Nőgyógyászati betegség ^{d)}	1,031	0,399	6,682	0,010	2,804
Vegyesen előforduló problémák	1,548	0,326	22,516	0,000	4,702
Constant	-2,649	0,143	340,971	0,000	0,071

a) Koraszülés és/vagy veszélyeztetett terhesség és/vagy spontán vetélés előfordulása

b) Művi abortusz

c) Egy évig tartó sikertelen próbálkozás és/vagy meddőségi kezelés

d) Valamilyen nőgyógyászati betegség előfordulása

8. táblázat: Nőgyógyászati problémák meglétének kapcsolata a gyermekvállalás
nem tervezése egészségügyi okainak választásával, n = 973, Nagelkerke R² 0,078

Bizonyos feltételekkel gyermeket vállalók

A gyermeket (már) nem tervezők (755 fő) egy része (464 fő, a kérdés-
blokkban válaszolók 61,4 százaléka) bizonyos feltételek esetében mégis
hajlandó lenne gyermeket vállalni. E feltételekre a kérdőív tizennégy
önálló változóból álló kérdéssorban kérdezett rá. Egy személy több vá-
laszlehetőséget is megjelölhetett. Az említések száma mutatja az egyes
körülmények fontosságát.

A gyermeket nem tervezők, de megfelelő körülmények esetén a gyermek-
vállalást mégis elképzelhetőnek tartók közül negyvennyolcan nem tudtak/
akartak konkrét körülményt megjelölni a válaszadásnál. Az viszont a 9.
táblázatból látható, hogy a bizonytalanságot az anyagi feltételek javulása
fordítaná gyermekvállalásba: az anyagi stabilitás, a biztos jövedelem

és munkahely, főleg, ha családbarát. Vizsgáltuk a feltételek összefüggését a válaszadó szubjektív anyagi helyzetével is. Az eredmények azt mutatják, hogy minél rosszabb a háztartás anyagi helyzetének megítélése, annál inkább igényli a válaszoló a jó anyagi és munkahelyi feltételeket a gyermekvállaláshoz.⁴

A gyermekvállalási szándékok nyitottságát mutatja az is, hogy az esetleges tervezők között leginkább az egyedülállók azok, akik megfelelő partnerkapcsolat esetében mégis vállalnának gyermeket.

Körülmények	Az említések száma	Az említések aránya (%)	Az említők aránya körülményenként (%)
Anyagi stabilitás, biztos jövedelem	197	20,5	47,4
Biztos munkahely	193	20,1	46,5
Megfelelő egészségi állapot	111	11,5	26,6
Családbarát, rugalmas munka lehetősége	107	11,1	25,7
Megfelelő, javuló lakáskörülmények	68	7,0	16,3
Hosszú távú tervezhetőség, jövőkép	68	7,1	16,4
Társas támogatás (szülői, baráti segítség)	61	6,3	14,5
Jelentős mértékű családtámogatás (például babaváró)	40	4,1	9,5
Megfelelő partner, társ, kapcsolat megléte	35	3,6	8,4
Ha nyerne a „lottón”	30	3,1	7,1
Egyéb körülmények	19	1,9	4,5
Megfelelő bölcsődei, óvodai ellátás, megfelelő iskola	17	1,7	4,0
Partnerének kérésére	15	1,5	3,5
Megfelelően támogató szakember(ek) a várandósság és szülés során	2	0,2	0,5
Összes említés	961	100,0	

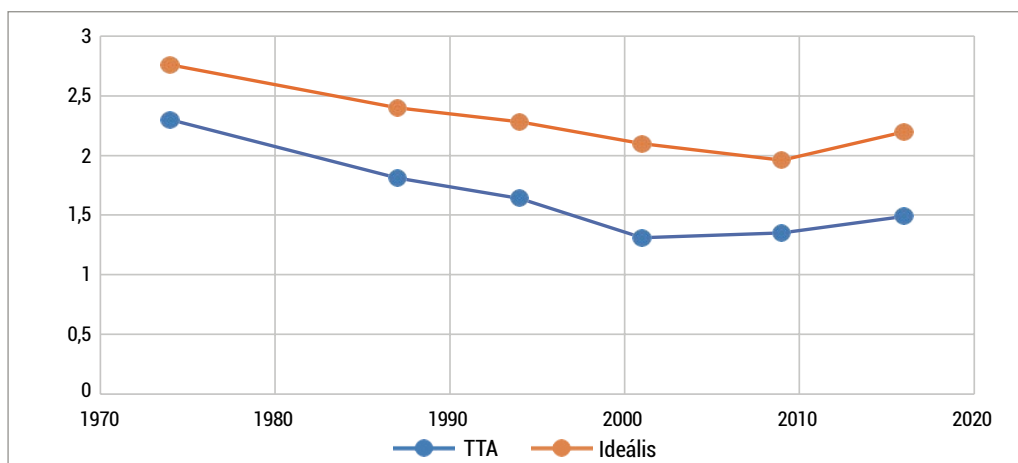
Megjegyzés: a kérdezettek több körülményt is megjelölhettek, ezért az „Összes említés” sor a kérdésblokkban szereplő 416 fő említéseinek halmozott értékére utal.

9. táblázat: Elképzelt körülmények, amelyek megléte esetén a gyermekvállalást nem tervező mégis vállalna gyermeket

4 Az összefüggés a nem tervező 755 fő esetében szignifikáns ($p < 0,05$).

Az ideális gyermekszám

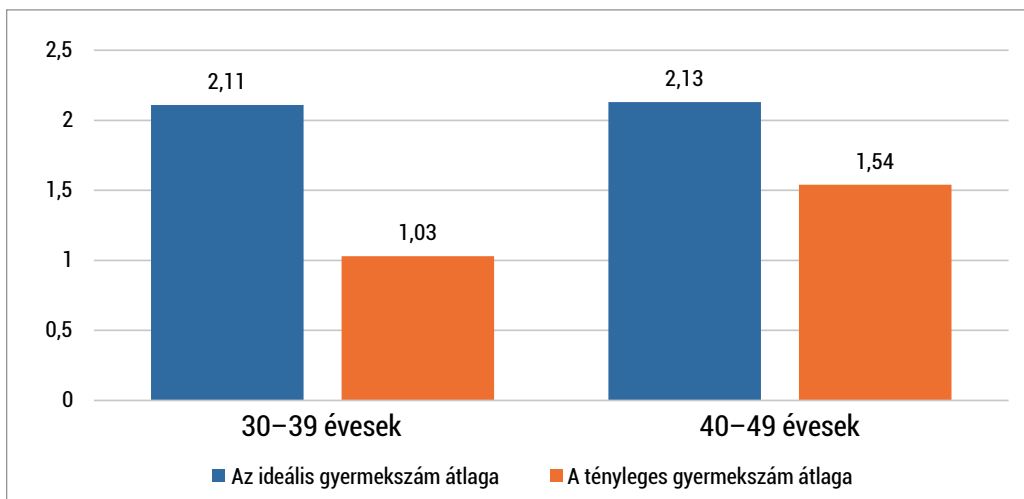
Az ideális gyermekszám fogalma („Ön szerint mennyi egy családban az ideális gyerekszám?”) azt jelenti, hogy a válaszadó hogyan vélekedik a családok számára kívánatosnak tartott családnagyságról. Ez a mutató – a száz családra jutó ideális gyermekszám, avagy az ideális gyermekszám átlaga – tükrözi az adott országban elterjedt szokásokat, s mivel az idősebb korosztály nézeteit, a korábbi termékenységi szokásokat, hagyományokat is tartalmazza, értéke többnyire meghaladja a fiatal párok saját családjukban tervezett gyermekszámának átlagát. Az ideális gyermekszám szoros összefüggést mutat a tényleges gyermekszámmal (6. ábra).

Forrás: Spéder 2019

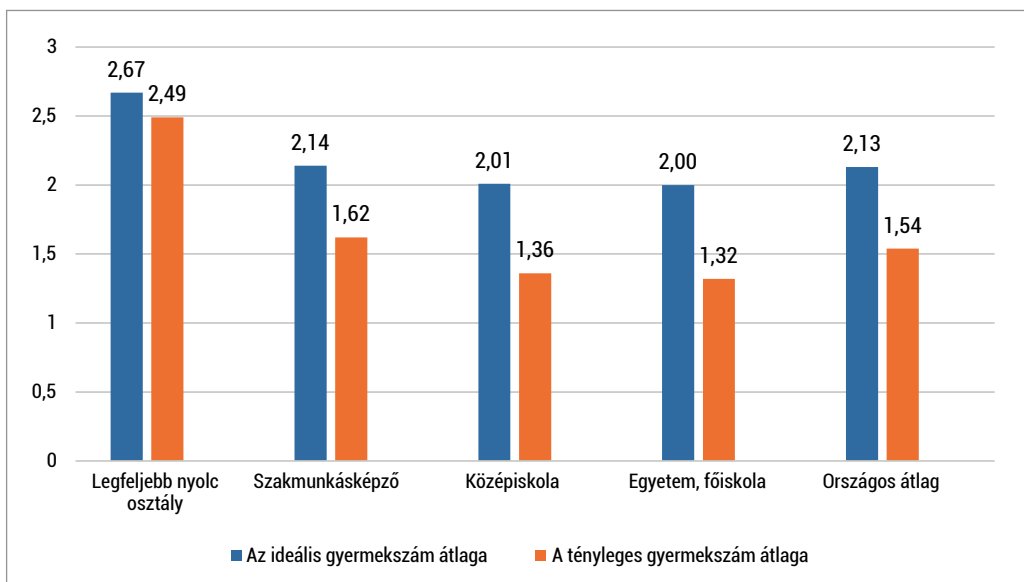
6. ábra: Az ideális gyermekszám és a teljes termékenységi arányszám (TTA), 1974–2016

Az ideális gyermekszám a 2021-es Hungarostudy vizsgálatban a 40–49 évesek között 2,13, a 30–39 évesek körében pedig 2,11 volt. Az ideális gyermekszám értékei biztosítanak a hazai népesség reprodukciójához szükséges szintet. Azonban a tényleges gyermekszám az egyszerű reprodukcióhoz szükségestől erősen elmaradt: még a negyvenévesek körében is 1,54, a harmincas kohorszban pedig alig haladja meg az egy gyermeket (1,03). A negyvenes korcsoport termékenysége gyakorlatilag befejezett, ezért esetükben jól összevethető az általuk elért gyermekszám az általuk ideálisnak tartottal. Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy tíz év múlva az akkori negyvenesek által elért gyermekszám elmaradása is ilyen mértékű lesz-e az ideálistól, a jelenleg harmincasok adatainak bemutatása ad némi támpontot (7. ábra).

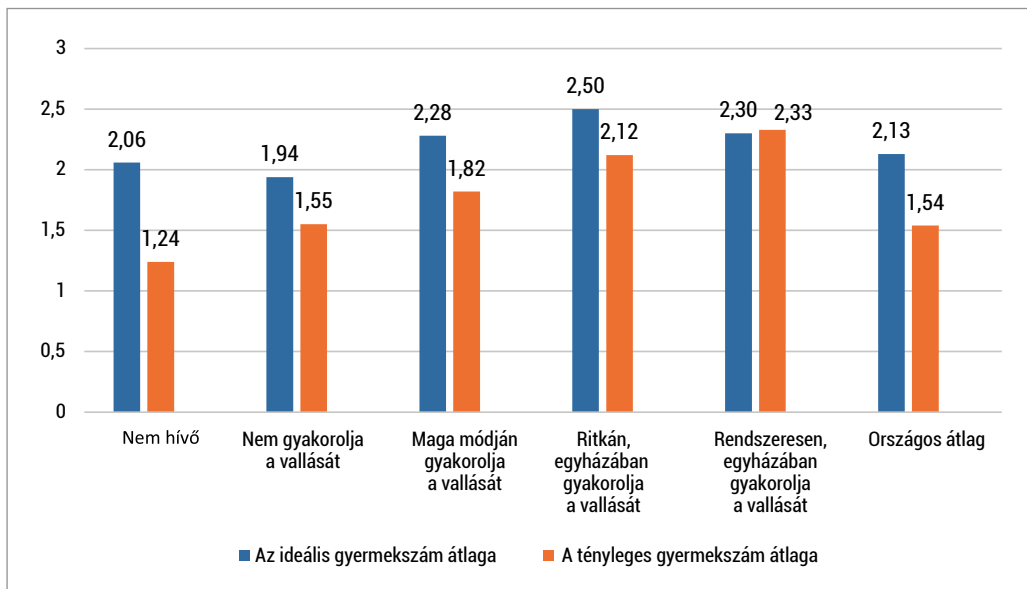
7. ábra: Az ideális és a tényleges gyermekszám átlaga a 30–39 évesek és a 40–49 évesek körében

A magasabb iskolai végzettségűeknél kisebb átlagosan elért gyermekszám és alacsonyabb ideális gyermekszám jelenik meg. A tényleges gyermekszám a szakmunkásképzőt végzettek között mérsékeltebben marad el az ideális gyermekszámhoz képest, míg a középiskolát végzettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében nagy eltérést mutat (8. ábra).

8. ábra: Az ideális és a tényleges gyermekszám átlaga a 40–49 évesek között iskolai végzettség szerint

A vallásosság erősebb intenzitása elősegíti a gyermekvállalást, a vallásosabbak körében az ideális gyermekszám is magasabb, és attól jóval kevésbé marad el az általuk elért gyermekszám. Az egyházaktól a leginkább távol állók körében a tervezett gyermekszám szintje sem éri el a népesség reprodukciójához szükséges szintet, míg az egyházuk tanítása szerint vallásos válaszadók körében a már ténylegesen elért (!) gyermekszám is meghaladja azt (9. ábra).

9. ábra: Az ideális és a tényleges gyermekszám átlagai a 40–49 évesek között a vallásosság mértéke szerint

Megbeszélés

A hétezres minta mutatja azokat a jellemzőket, amelyek a demográfiai kutatásokból már közismertnek számítanak: átlagosan több gyermekük van a nőknek, mint a férfiaknak, az életkorral nő a gyermekszám, a házasságban élőknek több gyermekük van, mint az élettársaknak. Az iskolai végzettség esetében kimutatható az úgynevezett nem szimmetrikus U alakú görbe, vagyis az általános iskolai végzettségűek rendelkeznek a legnagyobb átlagos gyermekszámmal, legkevesebbel az érettségizettek, és ennél magasabbal, de a szakmunkásokénál kevesebbel a diplomások (Andorka 1987: 81). Az összefüggések közül kiemelhető, hogy az alacsonyabb szocioökonómiai státusz, amelyet leginkább az

iskolai végzettség mutat, inkább jár együtt magasabb gyermekvállalással, ugyanakkor korábbi várandóssággal is, és ez utóbbi ugyancsak magasabb átlagos gyermekszámot jelent. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a fiatalabb életkorban bekövetkező várandósság, szülészeti esemény, illetve az ebből eredő gyermekvállalás eredményez magasabb számú vér szerinti gyermeket. Látható, hogy a két szülészeti esemény korábbi bekövetkezése a meglévő gyermekek számával szoros összefüggést mutat, amelyet a szülésre vonatkozóan, KSH-adatok alapján már megfogalmaztak a KINCS kutatói (Pári, Nagy és Kozák 2022).

A tervezett gyermekek fontosságának kérdésére először Kopp Mária vizsgálatainak eredményei hívták fel a figyelmet. Az ezzel kapcsolatos kutatások megállapítják, hogy a tervezett gyermekek átlagos száma az ideális gyermekszám és a ténylegesen megszületett gyermekek átlaga között helyezkedik el. Magyarországon a gyermekek ideálisnak tartott száma az elmúlt fél évszázadban csökkent: míg 1974-ben száz családra 288 gyermeket tartottak ideálisnak, 1997-ben ez már csak 242 volt (a negyvenévesnél fiatalabbak körében viszont 228). Az ideális gyermekszám átlagértéke 2016-ban 2,2 volt mind a nők, mind a férfiak körében, a tervezett gyermekszám értéke pedig átlagosan 2,0 a nők és 1,9 a férfiak esetében. A tényleges termékenység mindig az ideális alatt marad (Spéder 2019). Figyelemre méltó, hogy az egygyermekesek legnagyobb része két vagy három gyermeket tart ideálisnak, vagyis magasabb gyermekszámot az általuk aktuálisan elértnél. A kétgyermekesek legtöbbször két gyermeket tart ideálisnak, de egy kisebb részük – hatodik – ennél többet, általában három gyermeket. A háromgyermekeseknél találkozunk a tervezett és a tényleges gyermekszám, míg a négy vagy több gyermeket nevelők megosztottak – jelentős részük inkább három gyermeket tart megfelelőnek.

A Hungarostudy-kérdőívek korábban is tartalmazták a vér szerinti és a tervezett gyermekek számát, ami lehetővé tette a gyermekvállalás és az életminőség összefüggéseinek vizsgálatát, és a változók közötti kapcsolatok elemzésével kimutathatóvá vált, hogy a tervezett gyermekek száma magasabb, mint a ténylegesen megszületett gyermekeké. Mivel a népességfogyás hátrányai az elemzők számára is ismertek voltak

a szakirodalomból, adódott a sokat idézett megállapítás, hogy szülessenek meg a tervezett gyermekek (Kopp és Skrabski 2006b: 253, 254).

A teljes mintában ($n = 7000$) az átlagos gyermekszám 1,36, nők esetében 1,47. Ez azt jelenti, hogy száz nőnek átlagosan 147 gyermeke született az adatfelvétel idején. A 2016-os Mikrocenzus szerint az országban száz nőre 144 gyermek jutott (Kovács 2017). A Hungarostudy 2002-es országos reprezentatív felmérés eredményei szerint a kívánt gyermekek aránya a negyvenöt év alatti nők és férfiak esetében 2,14, illetve 2,13 volt (Kopp és Skrabski 2003). Az Ifjúság 2020-as vizsgálat adatai szintén a két gyermek körül ingadozó tervezést mutatják (Engler és Pári 2021), és németországi adatok szerint is 2,0 volt 2019-ben a kívánt gyermekek átlaga (BMFSFJ 2021). A 2002-es Hungarostudy vizsgálat eredménye volt, hogy a gyermekvállalás nőkre nehezedő lelki és anyagi terheinek súlya miatt a gyermekes nők több mutató tekintetében a gyermektelenekhez képest rosszabb életminőségről és lelkiállapotról számoltak be, míg a férfiak esetében ennek az ellenkezője volt jellemző, és kompetensebbnek is érezték magukat. Az akkori kutatás szerzőpárosa tanulmányában hangsúlyozta, hogy „szakítani kellene azzal a felfogással, hogy a gyermek a nő ügye” (Kopp és Skrabski 2003). Ezenkívül a gyermeket vállaló fiatalok anyagi helyzete minden tekintetben lényegesen rosszabb volt, mint a gyermekteleneké. 2006-ban látható volt, hogy a negyvenöt év alatti gyermekes fiatalok egészséggel kapcsolatos életminősége jelentősen rosszabb volt a gyermektelenekénél, mind a nők, mind a férfiak körében. A gyermekvállalás időpontjával kapcsolatban az eredmények azt mutatták, hogy a középkorú népesség számára a korábbi gyermekvállalás komoly védőfaktort jelent a jobb életkilátások tekintetében. Ugyanakkor a boldogság terén már nem volt szignifikáns különbség a gyermekes és gyermektelen fiatalok között, sőt a társadalom legboldogabb csoportjának a gyesen lévő édesanyák bizonyultak (Kopp és Skrabski 2008). Az is kiderült e korábbi Hungarostudy vizsgálatból, hogy a magasabb végzettségű nők több gyereket szerettek volna, mint amennyi megszületett.

Összegzés

A tervezett gyermekszámmal kapcsolatos adatokból megállapíthatjuk, hogy ennek megadása a kérdezettek számára jelentős bizonytalansággal terhelt, amit a válaszhányok mutatnak. Kimutatható, hogy a meglévő gyermekek száma befolyásolja a tervezett gyermekek számát. A meglévő gyermekek számát nemcsak az alacsonyabb szocioökonómiai státusz befolyásolja, hanem a korábban bekövetkező szülészeti események (várandósság, szülés) szintén összefüggésbe hozhatók a vér szerinti gyermekek magasabb számával.

A szociodemográfiai változók mentén az is kimutatható, hogy a tervezett gyermekek száma mintegy kiegészíti a meglévőkét: mivel a gyermeket vállaló és vállalni szándékozó családokban a gyermekek ideális száma többé-kevésbé elfogadott érték, a tervezés közelít ehhez a domináns, két-három gyermekre irányuló gyermekszám-eligondoláshoz. A tervezett gyermekek számát így elsősorban a már meglévők határozzák meg: ahol kevesebb a már megszületett gyermek, ott többet terveznek. A gyermekvállalási szándékot emellett több tényező is alakítja, ezek közül az életkor, a családi állapot, valamint az öt éven belüli tervezésnél az időtényező sürgető hatása is megjelenik. Az öt éven belüli gyermekvállalásra irányuló aktív, konkrétabb szándéknál már nem a meglévő gyermekek száma, hanem az időtényező döntő, ugyanis akiknek van gyermekük, és még szeretnének, azok elsősorban öt éven belül szeretnének. Az ideális gyermekszám is igazodik a ténylegeshez, és felülmúlja a tervezettet. Megállapítható, hogy leginkább a vallásosság mértéke befolyásolja ezt a mutatót, erősödésével nő az ideálisnak tartott átlagos gyermekszám (amint a tényleges is).

A gyermeket nem tervezők az okok megjelölésénél elsősorban az elegendő gyermekszámra hivatkoznak. A gyermeket tervezőknél az előzetes megfontolások a megfelelő lakás, az anyagi stabilitás és a biztos jövedelem előfeltételeit részesítik előnyben. A gyermeket nem tervezőknél szándékuk esetleges megváltozásában a jövedelmi viszonyokon kívül a munkavállalási tényezők játsszák a legfontosabb szerepet, például a biztonság és a családbarátság. Mindez azt mutatja, hogy a meglévő családbarát politika mellett – a javuló lakáshelyzeten és a bővülő családtámogatásokon túl – akkor lehet a legtöbbet tenni a kívánt gyermekek megszületéséért, ha a gyermekvállalást fontolgatók, illetve a bizonytalankodók anyagi stabilitása, jövedelmi helyzete, munkahelyi biztonsága az ő számukra is egyértelművé teszi a gyermekvállalás értékét.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (1987) *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- BMFSFJ (2021) *Familie heute. Daten. Fakten. Trends. Familienreport 2020*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/163108/ceb1abd-3901f50a0dc484d899881a223/familienreport-2020-familie-heute-daten-fakten-trends-data.pdf> (Letöltés: 2022. szeptember 28.)
- Engler Ágnes, Pári András (2021) Párkapcsolat és családalapítás. In: Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 87–112.
- Konietzka, Dirk and Michaela Kreyenfeld (Hrsg.) (2013) *Ein Leben ohne Kinder. Ausmaß, Strukturen und Ursachen von Kinderlosigkeit*. Wiesbaden: Springer VS.
- Kopp Mária (szerk.) (2008) *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2003) A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében. *Demográfia*, 46. évf. 4. sz. 383–395.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2006a) A támogató család mint a pozitív életminőség alapja. In: Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (szerk.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis Kiadó. 220–232.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2006b) Gyermekvállalás és életminőség. In: Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (szerk.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis Kiadó. 253–262.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2008) Kik boldogok a mai magyar társadalomban? In: Kopp Mária (szerk.) *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest: Semmelweis Kiadó. 73–79.
- Kovács Marcell (szerk.) (2017) *Mikrocenzus 2016. 3. Demográfiai adatok*. Budapest: KSH.
- Papházi Tibor (2020) Gyermekvállalási tervek a Magyar Ifjúság-adatfelvételekben. A demográfiai változók és a gyermektervezés kapcsolata. *Szociálpolitikai Tükör*. 2. évf. 3–4. sz. 20–51.
- Pári András, Nagy Tímea, Kozák Kökény (2022) A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében. In: Aczél Petra (szerk.) *Család – gyermek – jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 165–190.
- Spéder Zsolt (2019) A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban. Akadémiai doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/1181/7/dc_1621_18_doktori_mu.pdf (Letöltés: 2022. július 20.)
- Spéder Zsolt, Kapitány Balázs (2007) *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. Életünk fordulópontjai Műhelytanulmányok 6*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Stone, Lyman (2019) *The Global Fertility Gap*. *Institute for Family Studies Blog*, Febr 25, 2019 <https://ifstudies.org/blog/the-global-fertility-gap>. (Letöltés: 2022. augusztus 18.)

